

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/Anul XIX. N. 184 Febbraio/Februarie 1990

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

GHERMAN DIN DACIA PONTICĂ UN STRĂROMÂN IGNORAT

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

De la mulți dintre filosofii Greciei antice ne-au rămas doar câteva fragmente de scrieri. Dacă nu ne-ar fi vorbit despre ei Diogene Laertius, n-am ști prea multe, de pildă despre Zenon din Kitton, despre Cleanthes din Assos, despre Parmenide, sau despre Chrisip din Soli care ar fi scris 705 lucrări. Fără Platon, Xenophon, și din nou Diogene Laertius, chiar despre Socrate am ști foarte puțin, dacă nu aproape nimic. Nici nu l-am avea pe Socrate în istoria filosofiei. Aceștia și mulți alții ne-au rămas prin ceea ce s-a scris despre ei, și prin fragmentele păstrate ici și colo, uneori chiar ca citate doar în operele altora. Ceea ce nu i-a împiedicat să fie reținuți în istoria culturii și unii din ei să fie considerați chiar foarte mari.

Avem și noi un caz asemănător în istoria culturii străromâne, numai că al nostru e ignorat atât ca străromân, cât și ca om de cultură și ca isihast. Biografia și opera lui se află incluse în opera *Collationes*, Convorbiri, a Sfântului Ioan Cassian. Alții îl pomenesc doar în treacăt, în legătură cu acesta. Lipsește așadar la număr din catalogul străromânilor, acest catalog considerat acum încheiat, deși surprizele mai sunt încă posibile. Credem că ar trebui scos din tandem, unde e cu totul umbrat de statura lui Ioan Cassian. Ar trebui considerat pentru sine, pentru valoarea lui, și nu numai ca prieten și însoțitor de călătorie al lui Ioan Cassian. E vorba de *Gherman*, împreună cu care Ioan Cassian a vizitat Palestina, Siria, Egiptul, Constantinopolul și Roma unde,

probabil, Gherman a murit. Ioan Cassian și-a continuat călătoria la Marsilia unde s-a și stabilit, a întemeiat mănăstiri și unde a murit în anul 435.

Cine a fost Gherman și de ce ne propunem să-l scoatem din uitare și să-i dăm un loc de cinste printre oamenii de cultură străromâni, alături de cei deja cunoscuți și inventariați ca atare? Nu avem prea mulți pentru secolul IV-V, ca să ne permitem să neglijăm pe cineva. Nimeni nu s-a întrebat cine a fost, de unde a fost, ce a rămas de la dânsul. Toți cercetătorii au trecut pe lângă dânsul, fără a-l cerceta. A rămas mereu în umbra lui Ioan Cassian.

Gherman este dobrogean. E al nostru. Ca și Ioan Cassian. Despre Ioan Cassian nu mai există astăzi nici-o îndoială că a fost originar din Dobrogea. Ghenadie, preotul din Marsilia și Ioanes Trithemius, în *De viris illustribus* (cca. 470), la 35 de ani după moartea lui Cassian, ne spune limpede: *Cassianus era natione Scythia*. (P.L. 49, col. 46). Tot așa spune și Hieronymus Platus, S.J. în *De Bono Status Religiosi: Ioannes Cassianus, genere Scythia* (id. col. 51). H. J. Marrou și, înainte de el, Lenain de Tillemont în 1709, ca și Dom. E. Pichery în «Introducerea» la *Convorbirile* (Collationes) lui Ioan Cassian din «Sources Chretiennes», au confirmat cu certitudine originea dobrogeană a acestuia, închizând definitiv «*controversia de sancti Cassiani patria*». Marrou a stabilit chiar localitatea de unde era, și care s-a putut numi Cassian, undeva lângă Histria dobrogeană. El spune că numele scriitorului nostru ar trebui să fie «Jean de Cassien», Ioan de sau din Cassian. (*La patrie de Jean Cassien*, în «Patristique et humanisme» Paris, 1976, p. 361). Am afirmat că Gherman era din Dobrogea, ca și Ioan Cassian. Să mergem acum la argumente.

Iată ce relatează Ioan Cassian în *Conlatio XXIV*, 1:

«*Eram aprinși de dorul de fiecare zi al inimii, să ne întoarcem în provincia noastră și să ne revedem părinții. Ceea ce ne reaprindea mereu dorul era amintirea credinței și a evlaviei lor... Apoi se zugrăvea înaintea ochilor noștri poziția locurilor înseși, în care era moșia străbună a strămoșilor noștri - «in quibus erat majoribus nostris avita possessio» - cu orizonturile ei minunate conturate și cu frumusețea veselă a peisagiilor, care se întind întocmai ca spațiile unei singurătăți, pe cât de plăcute pe atât de ocrotitoare. Ce desfătare pentru un călugăr singurătatea pădurilor - *secreta silvarum* - și câte facilități pentru trai!» (P.L. 49, col. 1282-1283; v. și *Fontes Historiae Daco-Romanae*, București, 1970, II, p. 198. Despre «dorul de patrie», exprimat de Gherman, a se vedea și *Coll. XXIV*, 18).*

Casian vorbește aici la plural, în numele său și al lui Gherman, destăinuindu-se monahului egiptean Abraham. (Coll., XXIV-a, P.L. 49, col. 1282). După cum vom vedea mai departe, erau chiar și din aceeași localitate. Peisagiile le erau comune în amintire. Nostalgia după «moșia străbună» și după părinții rămași acolo era de asemenea comună. Gherman era și el, așadar, *natione Scythia*. Și dacă textul ar putea sugera că «părinții» ar fi putut fi călugării dintr-o mănăstire dobrogeană, în care cei doi ar fi viețuit la înce-

put, nu e nici o îndoială că erau amândoi localnici din Dacia Pontică, deci din Dobrogea de azi, căci «provincia» era «nostra», și în ea era *majoribus nostris avia possessio*, deci moșia strămoșilor lor.

E de mirare cum toți istoricii și patrologii care s-au ocupat de Ioan Cassian au trecut, fără excepție, la noi și în alte părți ale lumii, cu inexplicabilă ușurință peste *Gherman*, deși el este Socratele celor 24 de cărți ale lui Ioan Cassian, intitulate *Collationes*, Convorbiri, Conferințe (în trad. franceză) și care, ca și la Platon, sunt scrise sub formă de dialoguri. Nimeni nu s-a întrebat de unde era *Gherman*! Nimeni n-a observat că era dobrogean ca și Ioan Cassian. Dom. E. Pichery (*Introd.* la colecția «Sources Chretiennes» (vol. I, p. 9) ne spune doar că era «mai în vârstă decât Ioan Cassian» și că, probabil, el a avut pentru amândoi inițiativa intrării în monahism. Pentru reducerea biografiei lui *Gherman* doar la atât, Dom. Pichery invocă scuza că nici Ioan Cassian «*n-a vorbit niciodată despre dânsul*», în afară de aceea că l-a numit «*frate, nu prin naștere, ci în duh*» (Coll. XVI, 1). Atât. Nici Alardus Gazaeus în *Patrologia Latina*, când se întâlnește prima oară cu numele său, nu dă vreo informație mai consistentă (v. P.L. 49, coll. 493), dar arată totuși că Ioan Cassian îi acordă lui *Gherman* calitatea de interlocutor principal în convorbirile cu Părinții pustiei. Ioan Cassian se referă la sine ca interlocutor doar o singură dată (coll. XVII, 3). Comentatorul spune de asemenea că *Gherman* era modelul lui Ioan Cassian în modestie și în isihie și că, probabil, era mai învățat decât Ioan Cassian. Pornind de la una din *Regulile* Sf. Benedict (cap. I), comentatorul spune că *Gherman* este în prim plan în *Collationes*, pentru că a învățat se cuvine dascălului, magistrului, iar ucenicului se cuvine a tăcea și a asculta, ucenicul fiind în acest caz Ioan Cassian.

Toate aceste informații sunt de mare importanță pentru fixarea profilului cultural și spiritual al lui *Gherman*, atât în conștiința lui Ioan Cassian, cât și în a epocii și a comentatorilor de mai târziu. Numai că acestea au fost ignorate de toți cercetătorii moderni. Dom. Pichery și toți ceilalți ignoră pasajul citat de noi mai sus, din *Collationes* XXIV, în care Ioan Cassian vorbește în numele amândurora cu privire la locurile de baștină. Precum am văzut, acolo se dau elemente biografice pentru amândoi. Și mai aflăm din acel text și despre o Dobroge cu *secreta silvarum*, deci, la vremea aceea, bogat împădurită!

Se ignoră și un alt pasagiu, dintr-un rezumat grec al Convorbirilor a I-a și a II-a *Către egumenul Leontie*, probabil după un alt manuscris al *Convorbirilor* decât cel publicat în «Migne», în care scrie: «*Deci când m-am dus în pustia sketică, unde erau cei mai încercați Părinți dintre monahi, împreună cu Sfântul Gherman, cu care mă împrietenisem încă de când eram copil de școală, apoi în oaste, precum și în viața călugărească...*». (cf. *Filocalia* I, Sibiu, 1947, ed. II, trad. D. Stăniloae, p. 97, 124). Ori de unde ar fi acest text, el întărește ceea ce Ioan Cassian a notat în *Convorbirea* XXIV, 1.

Dacă ar fi fost colegi de școală pe când erau copii, este evident că erau din aceeași localitate. Dacă *Gherman* era într-o clasă mai mare, diferența de

vârstă la care se referă Dom. E. Pichery nu putea fi decât de câțiva ani. De remarcat că și aici Ioan Cassian menține referirea la Gherman cu *socotirea lui printre Sfinți*, cum a făcut și în *Collationes* - cum vom vedea mai departe - ceea ce arată că și după moarte și-a păstrat aceeași stimă, evlavie și admirație față de prietenul său. Este chiar foarte important că îl numește astfel după ce Gherman a murit, Cassian exprimând atât opinia sa, cât și a tuturor celor care l-au cunoscut. Apelativul, în cazul în speță, ar putea echivala cu o cano-nizare asemănătoare cu aceea pe care poporul i-o va face Sfântului Daniil Sihastrul.

Tot în *Coll. XXIV, 2*, Ioan Cassian mai face o referire la Dobrogea, ca loc al originii lor comune. Ne-o arată, ca și în *Coll. XXIV, 1*, mănoasă și pri-mitoare: «*Știi că sunt în regiunile noastre locuri de retragere plăcute, în care nu lipsesc pomii încărcăți de fructe, grădini frumoase, și ne-ar fi toate din belșug, fără cea mai mică trudă a trupului pentru trebuințele traiului*».

Gherman aduce și el vorba despre «ținuturile de baștină». În convorbirea cu Abraham, întrebând dacă el și Ioan Cassian s-ar putea așeza definitiv acolo ca monahi (*Coll. XXIV, 7*), Abraham își imaginează «patria lor», a lui Gherman și Cassian, ca fiind în niște «regiuni amorțite», deci depărtate de căldura pustiului Egiptului, și încă «înghețate și de gerul unei prea mari necredințe» (*Coll. XXIV, 8*).

Important în aceste texte este faptul că Abraham știa că cei doi, Gherman și Cassian, aveau o *patrie comună*. Și mai știa că aceasta era în «regiuni amorțite», imaginându-și Scythia la nord, cum și era față de Egipt. Așadar avem aici un argument în plus cu privire la originea comună a celor doi, ca și cu privire la locul acestei origini, care corespunde descrierii imaginate de Abraham.

Cum nu știm despre Ioan Cassian unde și-a făcut educația mai înaltă, și în ce mănăstire și-a făcut noviciatul, tot așa nu știm nici despre Gherman. Pagini din *Coll. XXIV, 1* ar putea să ne indice un noviciat în Dacia Pontică, ceea ce n-ar fi exclus, acum, când cunoaștem ce viață bisericească dezvoltată exista acolo încă din secolul IV, dacă nu și mai înainte. Puteau exista și mănăstiri, de vreme ce recent s-au descoperit în acel spațiu peste 30 de bazine creștine (vezi larga literatură de specialitate, azi la îndemâna oricui).

De altfel, o știre despre monahismul din Dacia Pontică a vremii aflăm chiar din gura lui Gherman, în convorbirea cu Abraham. «*În provincia noastră - zice el - am putea fi mai liniștiți din partea vizitelor de frați*», care îi întrerupeau din meditație, deoarece «în provincia noastră sau nici unul sau foarte puțini ca noi pot fi întâlniți» (*Coll. XXIV, 18*). Important nu este acel «nici unul», ci acel «foarte puțini», care atestă totuși existența monahilor în Dacia Pontică - Dobrogea de astăzi - în sec. IV.

Păcat că nici Gherman, nici Ioan Cassian nu ne-au spus mai multe. Știm însă cu precizie, din *Collationes* că amândoi au avut inițiativa întreprinderii călătoriilor în Orient și apoi în Occident. Poate că ideea de a însemna

Convorbirile cu pustnici din pustia egipteană a fost a amândurora.

Știm că amândoi au fost hirotoniți (Gherman, preot, Ioan Cassian, diacon) de către Sfântul Ioan Hrisostom, în trecerea lor prin Constantinopol, pe la anul 400, ceea ce arată prețuirea de care se bucurau și, încă o dată, Gherman chiar mai mult decât Ioan Cassian.

Alardus Gazaeus îl numește și el pe Gherman *Sanctus Germanus* și *socius* și *collega* al lui Cassian (P.L. t. XLIX, 483, a). Sozomen, în *Historia Ecclesiastica* ne spune că preotul Gherman și diaconul Cassian, fiind dintre cei mai credincioși aderenți ai Sfântului Ioan Hrisostom, au dus la Roma scrisoarea poporului și a clerului din Constantinopol, către papa Innocențiu, în care era apărat Sfântul Ioan Hrisostom, supus de către autorități persecuțiilor și exilului (P.G., t. LXVII, cap. VIII, 26, col. 1586). Acest lucru îl confirmă și papa Innocențiu în *Scrisoarea VII, 1* în aceiași termeni (P.L., t. XX, col. 501, 512). Sfântul Ioan Hrisostom, într-o scrisoare către papa Innocențiu, printre alți delegați purtători ai unei scrisori (poate alta decât cea la care se referă Sozomen), îl numește numai pe Gherman, nu și pe Ioan Cassian (P.G., t. LII, col. 531, 2). Pe amândoi îi pomenește însă Palladius, în *Dialogus de Vita S. Ioannis Chrysostomi*, numindu-i *viri religiosi*, oameni evlavioși, și *qui erant e partibus Ioannis*, partizani ai Sfântului Ioan Hrisostom. Gherman și Cassian, fiind tezorierii catedralei din Constantinopol, au făcut și inventarul vaselor de aur și argint, a veșmintelor și a banilor, scoțându-l pe Sfântul Ioan de sub acuzațiile calomniatorilor, care ziceau că le-ar fi risipit (Palladius, P.G., t. 47, col. 13-14). Gherman e numit în altă parte împreună cu preotul Severus: *viros sanctos et fide dignos*, bărbați sfinți și vrednici de credință (id. col. 28, Despre Gherman vezi și William Smith și Henry Wace, *A Dictionary of Christian Biography*, vol. II, London, 1880, p. 660, dar rămân tot la simpla sa alăturare pe lângă Ioan Cassian, fără să-i arate nici originea, nici statura culturală și spirituală).

La începutul cărții *Collationes*, Ioan Cassian îi face o scurtă prezentare lui Gherman, numindu-l și el «*Sanctus abbas Germanus*», Sfântul părinte Gherman. Apoi vorbește despre amândoi: «*Amândoi, inseparabili în vremea primelor lupte în armata duhovnicească, am viețuit împreună atât printre cenobiți, cât și în deșert; și fiecare, pentru a ne arăta prietenia strânsă unul față de altul, și scopul comun, aveam obiceiul să zicem că nu eram decât o minte și un suflet în două corpuri*» (P.L. 49, Coll. 483). În afară de multe pasagii (peste 30) în care Ioan Cassian îl numește în mod expres pe Gherman, în toate cele 24 de cărți câte alcătuiesc *Collationes*, Ioan Cassian va vorbi foarte adesea la plural: *noi* am vorbit cu pustnicii, *noi* am văzut, *noi* ne-am mirat și, de multe ori, *noi* am întrebat, *noi* am răspuns, etc. Ideea lucrării comune este indubitabilă.

Cum am spus însă, de mai multe ori, interlocutorul conferențiarului din pustia scitică, cel care pune întrebări, este numai Gherman. Într-un fel, Gherman conduce discuțiile și le îndreaptă cu dibăcie spre ceea ce dorește el. Va

recunoaște oricine că o astfel de sarcină nu e ușoară și că ea presupune un cultivat, bine avizat în temele care se abordează și care, în cazul nostru, erau pe cât de variate, pe atât de adânci, din cea mai autentică specie a discursului speculativ, analitic, filosofic. Ioan Cassian îl numește pe unul din conferențiarilor din pustie, pe Ava Daniel, *christianae philosophiae viros*, erou al filosofiei creștine (*Coll. IV, 1*). Gherman trebuia să fi fost la nivelul interlocutorilor, un filosof el însuși.

Faptul că Gherman era co-pământean, prieten și împreună călător cu Ioan Cassian, încă nu ni-l poate recomanda ca pe un candidat la un loc aparte în catalogul străromânilor cu activități și realizări culturale deosebite. Prezența lui în dialogurile lui Ioan Cassian, și modul acestei prezențe, schimbă însă situația. De aici aflăm că nu era un simplu însoțitor, ci, împreună cu Ioan Cassian, anima convorbirile și că era, prin urmare, cum am presupus mai sus, un om de cultură, capabil de intervenții subtile, din care i-am putea ușor alcătui un portret intelectual.

Să-i încercăm măcar câteva trăsături.

Că Gherman avea ca țel principal studiul o putem vedea chiar din cuvintele sale, unde deplânge faptul că anumite munci pentru agonisirea celor necesare traiului îi sustrăgeau prea mult, pe el și pe Cassian, *de la studiu (Coll. XXIV, 10)*.

Iată și câteva din temele abordate de Gherman, care ne pot da o idee despre registrul pregătirii și preocupărilor sale, și care ne vor evoca preocupări similare din filosofia veche, laică, precum și din cea creștină anterioară lui și contemporană cu el. Pune în discuție problema *liberului arbitru (Coll. III, 11)*, *problema răului (Coll. VI, 5; XXIV, 14)*, *problema luptelor între contrarii, care se dau în sufletul omului, de pildă lupta dintre bucuriile inefabile și angoasă, tristețea fără motiv (Coll. X, 8)*, *problema contemplației și discernerea gândurilor*, modul cum se alcătuiesc acestea și cum pot fi controlate și dirijate, de unde întrebarea despre *mobilitatea naturii umane*, care nu-și poate acorda întotdeauna, așa cum trebuie, voința cu intențiile (*Coll. II, 12; VII, 7, 9*).

E de la sine înțeles că discuțiile au abordat și problemele specifice ale despătimirii, lupta cu păcatele trupești din post (*Coll. II, 25; XXIV, 14*) și prin toate celelalte mijloace, dar Gherman a insistat întotdeauna, mai ales, asupra problemelor mai subtile și asupra nuanțelor care delimitează, în gândire, virtutea de păcat. Îl interesa cum se poate păstra liniștea și sănătatea inimii (*Coll. XVIII, 13*), cum se obține o inimă permanent egală cu ea însăși, neschimbătoare (*Coll. XIX, 11*), dacă păcatele trebuiesc uitate sau ținute minte pentru a putea fi pocăite (*Coll. XX, 6*), și era firesc să pună în discuție și *paradoxele sfințeniei*, măsura în care sfântul mai este păcătos sau nu, și cum se împacă faptul de a mai fi încă păcătos, cu a fi totuși sfânt! (*Coll. XXII, 8*).

Într-o *Convorbire* cu Ava Serenus, Gherman nu acceptă punctele de

vedere ale acestuia și insistă ca vorbitorul să și le clarifice, propunându-i însă propriile sale interpretări (*Coll.* VII, 11). Ai impresia că citești dialogurile lui Platon. Gherman pare a-i moși lui Ava Serenus răspunsurile, precum făcea Socrate prin metoda lui maieutică. De pildă, Gherman refuza să accepte o disciplină rațională la care s-ar supune spiritele rele în acțiunile lor (*Coll.* VII, 18), dar întreabă cum se explică totuși faptul că ele pot face răul în atâtea feluri, adică știu să se repleze și să încerce alte mijloace, când prin ceea ce au încercat mai întâi au dat greș (*Coll.* VII, 33). E de la sine înțeles că suntem prin aceasta în inima problemei mobilurilor afectelor, ca și a resorturilor interioare ale gândirii raționale.

Emile Bréhier, în cunoscuta *Histoire de la philosophie*, spune că dialogurile lui Platon, în afară de opere filosofice, sunt și piese de teatru, deci se înscriu și într-un geniu literar, având indicații asupra locului, timpului și a altor împrejurări în care e plasată discuția (vol. I, Paris, 1981, p. 91). Se poate spune același lucru și despre *Convorbirile* (deci dialogurile) lui Ioan Cassian. Despre prima *Convorbire* cu Ava Serenus, se spune că a durat toată noaptea și că, înainte de a merge la biserică, s-au dus să se culce puțin, ca să fie disponibili pentru continuarea discuțiilor în noaptea următoare. Se vede că noaptea era mai răcoritoare în pustia altfel încinsă de arșița soarelui. Și cu Ava Theonas au vorbit tot noaptea (*Coll.* XXI, 36).

Gherman se dovedește *excelent în arta conversației*. Știe când să contracize metodice și când să aprobe. Uneori aprobă pentru a câștiga bunăvoința interlocutorului, dar apoi de îndată introduce o îndoială și o întrebare (*Coll.* XI, 11), reușind să nu-l supere pe celălalt, dar să-l oblige să-și schimbe punctul de vedere.

În conversația lui Gherman apar termeni pe care, în filosofia modernă, de pildă un Rudolf Otto, îi va folosi pentru descrierea stărilor de întâlnire cu *numinosul*, cu Dumnezeu, precum *stupor* (stupoare), *admiratio* (admirație, minunare), etc. (*Coll.* X, 8).

Un lucru care trebuie neapărat reținut din textele lui e acela că, în discuția cu Ava Isaac, Gherman vorbește despre el însuși ca despre un *isihast* ajuns pe treptele bucuriei inefabile și a compunției (străpungerea inimii în urma întâlnirii cu Dumnezeu). E preocupat de faptul reținerii acestor stări și a reînnoirii și regăsirii lor, atunci când îl părăsesc. (*Coll.* IX, 28). Că e întradevăr vorba de propria lui experiență isihastă înțelegem și din alte intervenții ale sale în discuție (*Coll.* IX, 33). Într-un lung pasaj el mărturisește că a făcut astfel de exerciții în chilia sa, împreună cu Ioan Cassian, pentru a întreprinde «*știința sublimă care ne învață să ne unim cu Dumnezeu printr-o uniune continuă*». El declară că «*îi cunoaște principiile fundamentale*», care constă în a ști să-L găsești pe Dumnezeu și a face să se nască în noi gândirea Sa. Totodată își manifestă dorința de a afla *formula* prin care «*se trezește în noi amintirea lui Dumnezeu și ne îngăduie s-o păstrăm fără încetare*» (*Coll.* X, 8).

E în afară de orice îndoială că el cunoștea *formula*, dar voia să-l provoace pe Ava Isaac să-i vorbească despre aceasta, ceea ce Ava Isaac și face (*Coll. X*, 10). Important e că la acea vreme exista deja o *formulă*.

Am insistat asupra acestui aspect pentru că Gherman, împreună desigur cu Ioan Cassian - dar cuvintele despre *formulă* și *rugăciunea neîncetată* îi aparțin lui Gherman - sunt, poate, *primii isihăști români cunoscuți cu numele*. Acest mare curent de spiritualitate ortodoxă, pornit din pustie și teoretizat mult mai târziu, în mileniul al doilea, de un Grigore Sinaitul, de Simion Noul Teolog și de alții, și pe care Grigore Palama și-a fundamentat în secolul XIV teologia sa despre energiile necreate și despre îndumnezeire, are astfel în străromânia noastră, în Gherman și Ioan Cassian, potrivit textelor lui Gherman, o anticipare evidentă. Ei s-au sincronizat cu mișcarea duhovnicească existentă în vremea lor și, poate existentă și înainte de ei, în acele academii duhovnicești din Orientul Mijlociu, din Egiptul de Sus și din peninsula Sinai, care au fost obștile monahale și sihaștrii urmași ai Sfântului Antonie cel Mare.

Din textul lui Gherman se desprinde limpede ideea că el și cu Ioan Cassian au exersat în chiliile lor, îndelung, ceea ce se va numi mai apoi *metoda rugăciunii neîncetate* (*Coll. X*, 8), dar erau în căutarea unei *formule* sigure. Nu ne spune care era formula lor. Ava Isaac, cu care a stat de vorbă, i-a dat formula lui, dar aceasta nu e încă *formula rugăciunii lui Iisus* de mai târziu, așa cum se va statornici definitiv: «*Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul*». Formula lui e un text din psalmul 69, 1: *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuvandum me festina* (*Coll. X*, 10): «*Dumnezeule spre ajutorul meu ia aminte! Doamne să-mi ajuți mie grăbește-te!*»

Amănuntele acestea ne conving fără dubii că în textul lui Gherman era vorba de *rugăciunea isihastă*, de aceea am și întârziat asupra lor.

E mai ușor acum să ni-l reprezentăm pe Gherman.

Reconstituit și individualizat în lumina întrebărilor și a comentariilor proprii din *Convorbirile* lui Ioan Cassian, ne dăm seama că Gherman era un intelectual capabil să abordeze cele mai subtile aspecte, din cele mai subtile probleme de psihologie și de filosofie, ca și pe cele din domeniul de cea mai rafinată subțirime al teologiei, anume din spiritualitate.

Nu s-a însoțit Ioan Cassian cu oricine într-o astfel de călătorie de studii, mai ales dacă va fi pornit de acasă, din mănăstirea lui din Dacia Pontică, cu gândul de a-și nota impresiile și învățăturile din convorbirile cu asceții. Sub pana lui Ioan Cassian acestea au devenit adevărate tratate. E de presupus că Ioan Cassian și-a luat notițe chiar în timpul convorbirilor, sau îndată după aceea. Calitatea *Convorbirilor* se datorește, însă, fără îndoială, și măiestriei cu care Ioan Cassian și Gherman au știut să le stimuleze și să le orienteze. Unor vizitatori oarecari, cine și-ar fi deschis inima? Părinții din pustie și-au dat seama cu cine stau de vorbă. O și spun, recunoscând în amândoi adevărați cunoscători și trăitori ai idealului creștin de desăvârșire. (*Coll.*

XVIII, 3; XX, 4).

Alături de Ioan Cassian, lui Gherman trebuie să i se recunoască partea lui în realizarea *Convorbirilor*. Cum am spus, dacă ar fi trăit, poate că ar fi fost co-autor al *Convorbirilor*, *Collationes*. Dar și așa Ioan Cassian i-a dat ceea ce i se cuvenea. Trebuie să-i dăm și noi.

Dacă era cu un an-doi mai mare decât Ioan Cassian, înseamnă că s-a născut prin anul 358-359, probabil tot în localitatea Cassian de lângă Histria, dacă admitem teza lui Marrou în legătură cu semnificația numelui de Cassian (poate Casimcea de azi, cum sugerează Marrou, pornind de la asemănarea numelui). Au ajuns împreună la Roma cam în anul 405, de unde Ioan Cassian a plecat singur la Marsilia, în jurul anului 415. Putem deci considera că Gherman a murit cândva între 405 și 415, la Roma, fiind trecut de vârsta de 50 de ani.

Gherman n-a lăsat scrieri. Ioan Cassian însuși nu scrisese nimic până la moartea lui Gherman. Și-a început opera scriitoricească după ce a părăsit Roma, la anul 420, deci la vârsta de 60 de ani. Din *Convorbiri* putem totuși aduna 15 coloane format «Migne, Patrologia Latina», deci format mare, pe care Ioan Cassian le atribuie nominal lui Gherman, în afară de cele în care se implică amândoi, spunând: Noi am spus, noi am gândit, noi am considerat etc. Din textele aflate sub numele lui Gherman s-ar putea ușor alcătui un *Tratat de spiritualitate*, în care ar fi abordate toate problemele domeniului, inclusiv cele legate de istoria isihasmului în general, și în istoria isihasmului la Români. Textul din rezumatul grec către egumenul Leontie, publicat de pr. D. Stăniloae în *Filocalia* (vol. I, ed. I, p. 125-142), rezumat care ar putea fi chiar opera lui Ioan Cassian, în loc să-l rezume pe Gherman, îi atribuie chiar texte mai lungi decât cele din *Convorbirea I-a și a II-a* (v. *Filocalia* I, p. 128-130; 136-138).

Comarate cu textele unor Parmenide, Protagora, Zenon din Kitton, Cleanthes din Assos și alții, din care au rămas doar mici fragmente, textele lui Gherman sunt mult mai numeroase și au cel puțin valoarea de mărturie pe care o au textele platonice, în cazul lui Socrate, deși în *Convorbirile* lui Ioan Cassian, veracitatea textelor lui Gherman ar putea fi mult mai probabilă decât a textelor lui Socrate din dialogurile lui Platon.

Toate acestea sunt, desigur, mai mult decât ipoteze: sunt certitudini. Ele ne dau dreptul să-l propunem pe *Gherman din Dacia Pontică*, adică din Dobrogea de mai târziu și de astăzi, pământ al strămoșilor noștri, printre străromânii de primă mărime, care s-au remarcat ca oameni de cultură, precum Dionisie Exiguul și Ioan Cassian. Sub numele complet de *Sfântul Gherman din Dacia Pontică*, vom propune trecerea lui și în Calendarul sfinților români, alături și în aceeași zi cu Sfântul Cassian Romanul sau într-o altă zi decât 29 februarie, în care le vine rândul doar o dată la patru ani ! Doar sunt români! Împreună fac parte din rândul marilor figuri care, de timpuriu, izvorâți din obârșia românească, au contribuit la nașterea și dezvoltarea spiritului european al erei creștine.

ASPECTE ALE LUPTELOR DINTRE GETO-DACI ȘI ROMANI

Prof. IONEL CIONCHIN

Trăind dintotdeauna în ținutul carpato-danubiano-pontic, Geții, «cei mai viteji și mai drepți dintre Traci», și-au apărat cu dârzenie pământul străbun. Lupta eroică a Geto-Dacilor împotriva invadatorilor a fost elogiată în izvoarele antichității. Dar cea mai mare confruntare Geto-Dacii au avut-o cu Romanii. Între confruntările dintre Daci și Romani se înscriu și luptele din anii 87-88 d.H., încheiate cu pacea din anul 89. De la acea controversată pace, care a propulsat Dacia în sfera de influență a Imperiului Roman, s-au împlinit, în 1989, 1900 de ani.

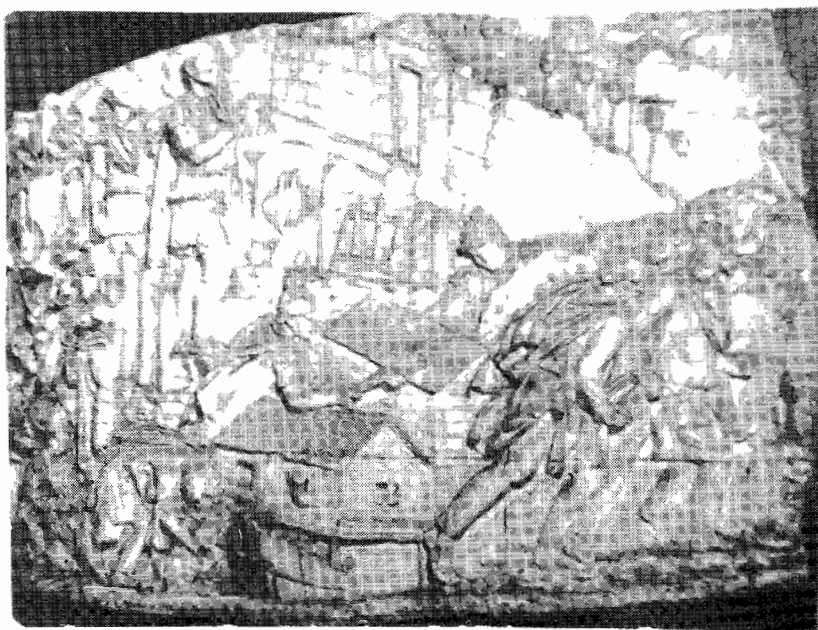
Ajunși la Dunăre, Romanii au încercat să-și extindă dominația și peste fluviu. Tendințelor expansioniste ale Imperiului Geto-Dacii le răspundeau cu incursiuni fulgerătoare în sudul Dunării, cu deosebire în timpul iernii, când «apa mare» îngheța. Într-un moment de puternică încheștare între cele două state ale antichității, tronul Daciei a fost preluat de Decebal. Sub conducerea sa Dacii au obținut o mare victorie împotriva Romanilor în anul 87 d.H. Istoricii antichității au pus această victorie pe seama firii aventuroase, incapacității și nepriceperii generalului Cornelius Fuscus. Dar este necesar să amintim că acesta a deținut funcții dintre cele mai importante în Imperiul Roman: procurator în Illiria, procurator al Panoniei și Dalmației, prefectul flotei de la Ravenna, prefectul pretoriului în timpul lui Domițian și comandantul armatei romane în expediția de la nordul Dunării din anul 87. Funcțiile ocupate obligă să-l considerăm drept unul dintre marii generali romani din a doua jumătate a secolului I d.H.

Atacul fulgerător al Geto-Dacilor, la sudul Dunării, l-a obligat pe împăratul Domițian să organizeze o puternică expediție în Dacia: «Domițian a plecat cu toate forțele sale în Illyricum și, încredințând conducerea aproape a întregii armate comandantului Fuscus și câtorva bărbați aleși, i-a obligat să treacă peste Dunăre»¹. Dio Cassius a evidențiat forța armatei romane, subliniind că «Domițian îl porni pe Fuscus cu armată multă»².

Dorind pacea și prosperitatea poporului său, Decebal a încercat să ajungă la o înțelegere cu împăratul Domițian, averizându-l că «Romanii vor avea de îndurat mari nenorociri»³. În vara anului 87, în fruntea mai multor legiuni romane, generalul Cornelius Fuscus a trecut Dunărea, pe un pod de vase, în Banat. Lupta s-a dat la Tapae. Despre desfășurarea acesteia nu ne-au rămas relatări, dar marea victorie a fost de partea lui Decebal, al Dacilor

rege. Romanii au suferit mari pierderi. Legiunea a V-a Alaudae a pierit în luptă; va fi înlocuită cu Legiunea I Minervia, iar apoi cu Legiunea a V-a Macedonica⁴. Romanii au pierdut arme, mașini de război și mulți luptători, luați prizonieri. În secolul al V-lea, Orosius, citându-l pe istoricul roman Tacit, relatează: «Cât de mari (au fost) dezastrele Romanilor le-aș enumera într-o înșiruire lungă, dacă Cornelius Tacitus, care a tratat în mod organic și cu foarte mare exactitate aceste evenimente...»⁵. Însuși conducătorul expediției, generalul Cornelius Fuscus pieri pe câmpul de bătălie. Poporul roman și istoricii nu i-au iertat această înfrângere, deși și-a sacrificat viața pentru gloria Romei. Poetul Juvenal n-a scăpat momentul pentru a-l satiriza: «Iată și pe Fuscus, care își păstra măruntaiele pentru vulturii din Dacia și pregătea luptele într-o vilă de marmură...»⁶.

«Această înfrângere, una din cele mai categorice pe tare le-a înregistrat, s-a datorat faptului că oastea dacică și Decebal însuși au dovedit multă măiestrie în purtarea războiului de apărare, în arta de a învinge un inamic experimentat, superior în efective și dotare cu arme. Victoria de răsunet a Dacilor a reliefat, și de această dată, calitățile lor deosebite de luptători, eroismul și vitejia, voința nestrămutată de a-și apăra cu orice preț țara. Ea a evidențiat, în mod concludent, de ce este capabil un popor ridicat la luptă, animat de hotărârea de a-și salvagarda libertatea, transmițând peste veacuri credința nestrămutată că orice agresor poate fi învins și alungat de pe glia străbună, atunci când sunt concentrate în acest scop toate energiile, întregul potențial uman și material al țării»⁷.

Traian în fața unei așezări dacice. Detaliu pe Columna de la Roma

Marea victorie a Geto-Dacilor împotriva Romanilor a fost dăltuită pe actul de naștere al poporului român, *Columna lui Traian*, reproducere fidelă a războaielor daco-romane. În scena din Actul 1, episodul 4, 58, de pe Columnă putem vedea pe Traian «în fața unei așezări dacice» (imediat după lupta de la Tapae). În spatele zidului acelei așezări, se văd înfipte în lănci craniile unor dușmani înviși de Geto-Daci și un vexillum în mijlocul căruia se găsește semnul sigma răsturnat. Sunt cinci cranii apropiate și unul mai îndepărtat, reprezentând legiunea romană și pe conducătorul ei. Semnul de pe vexillum este cel al șarpelui, simbolizând «culoarea neagră», desemnându-l pe conducătorul legiunii, adjectivul latin *fuscus* având accepțiunea de «negru, întunecat».

Victoria Geto-Dacilor a înlăturat pentru moment ofensiva romană.

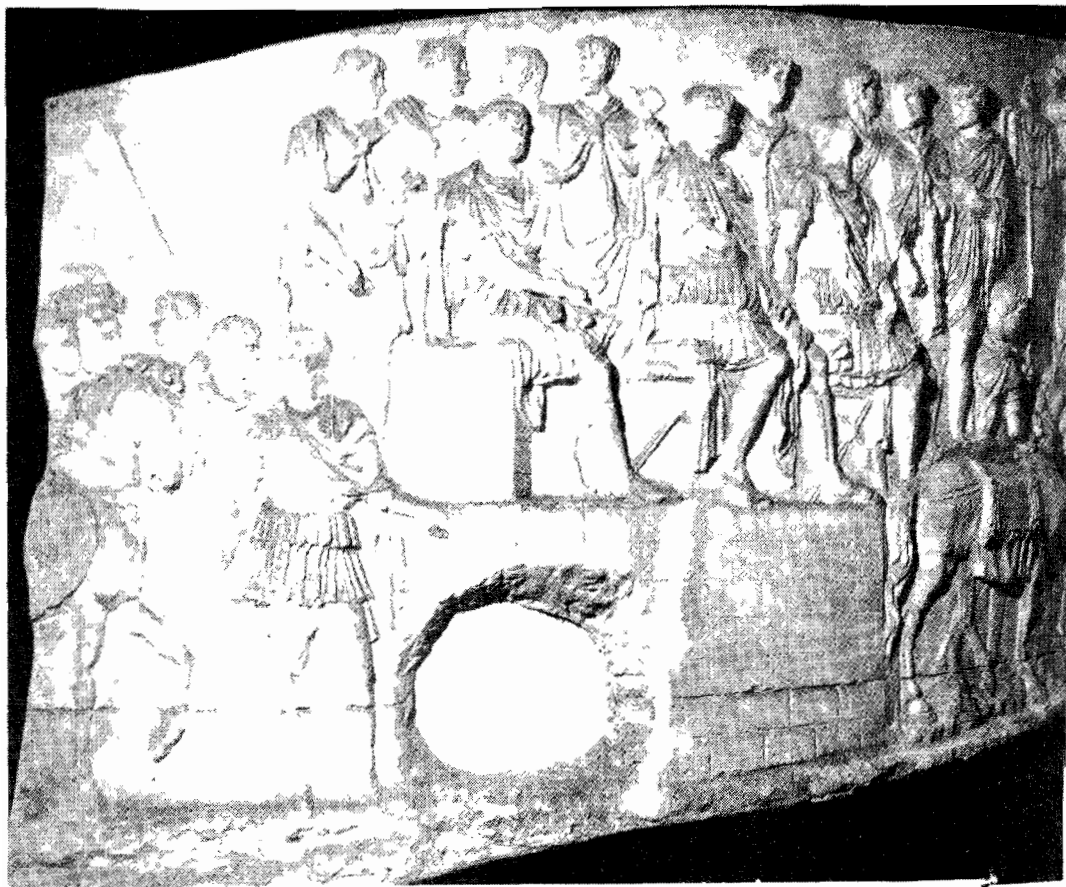
* * *

Creșterea puterii Geto-Dacilor și pericolul care-l prezenta pentru Imperiul Roman la granița dunăreană l-a determinat pe împăratul Domițian să revină în Moesia și să organizeze o nouă campanie ofensivă împotriva Daciei.

În anul 88 d.H., armatele romane conduse de guvernatorul Moesiei, Tettius Iulianus, au trecut din nou Dunărea. Lupta a avut loc la Tapae și s-a încheiat cu victoria Romanilor. La luptă a participat și Vezinas, «care venea, ca demnitate, imediat după Decebal; pentru că nu putea scăpa cu fuga, el s-a trântit la pământ, ca și cum ar fi murit și astfel rămase nebăgat în seamă, iar în timpul nopții a fugit»⁸.

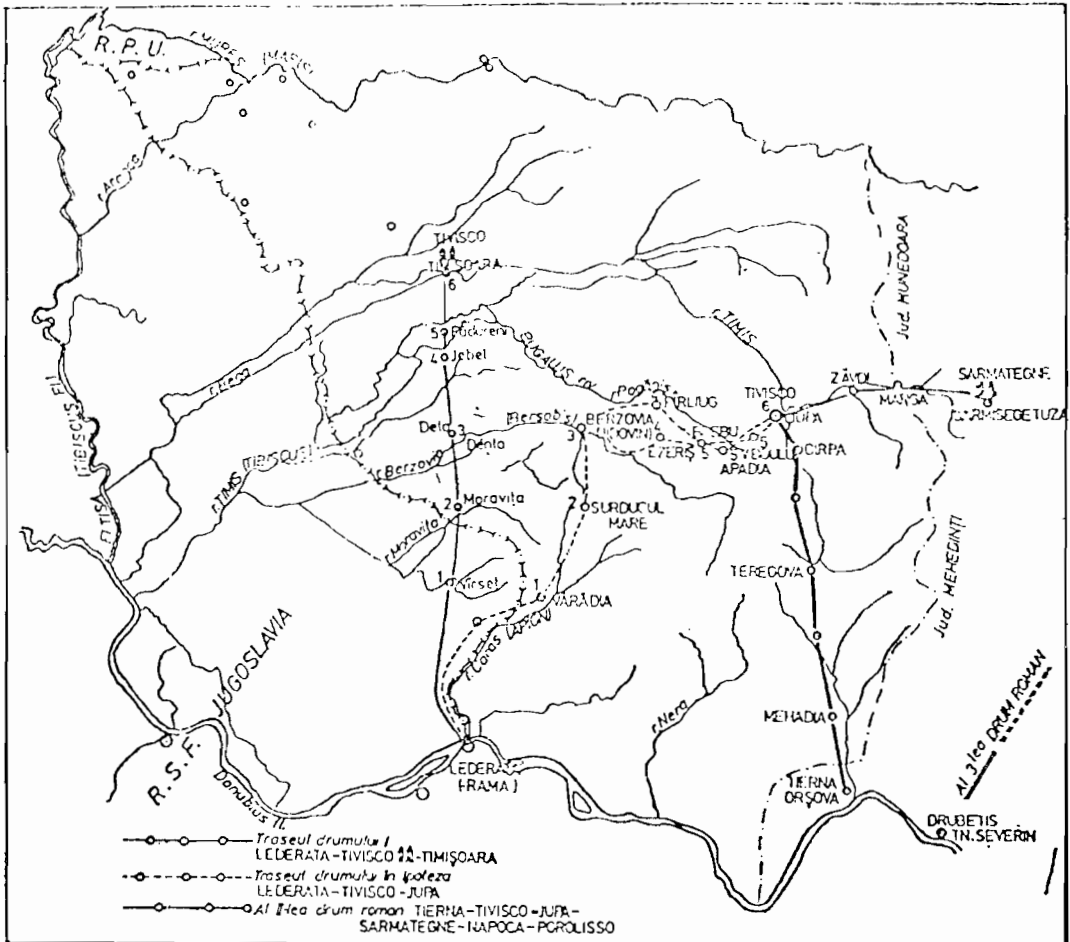

Detaliu de pe Columna lui Traian. În spatele zidului așezării dacice, se văd, înfipte în lănci, craniile unor dușmani înviși de Geto-Daci și un vexillum în mijlocul căruia se găsește semnul sigma răsturnat.

Traian calcă pe pământul Daciei. Se va îndrepta spre Berzobis, pe drumul ce lega Lederata cu Tivisco, consemnat mai târziu pe segmentul VII al Tabulei Peutingeriene.

I.I. Russu a derivat numele *Vezinas* din rădăcina i.e. *ueg* = a fi proaspăt, vioi, plin de putere⁹. Noi presupunem că derivă din rădăcina i.e. *ued* = a vedea, a cunoaște, prezentă în mai multe limbi indo-europene. Rădăcina geto-dacă *ued*, *ved*, cu varianta *vez* (flexiunea internă a fost caracteristică a geto-dacei) = a vedea, a cunoaște, prin romanizare a fost conservată și transmisă limbii române. Cel ce vede era un ‘văzător, cunoscător, cugetător, înțelept’. Bazându-se pe substratul cimbric (pe Cimbri îi considerăm ca și Poseidonius din Apamea ca Cimberieni târzii, iar Cimberienii au fost tracici) din limbile scandinave, am găsit în suedeză: *bessina*, cu accepțiunea de ‘a reflecta, a cugeta’. Astfel avem posibilitatea să presupunem funcția lui *Vezina*: ‘cel ce reflectă, cel ce cugetă, văzătorul, înțeleptul’ (vezi felul cum a reușit să iasă din încurcătură, prefăcându-se mort), probabil *marele sacerdot* al Daciei decebalice, și să cunoaștem sensul unui cuvânt geto-dacic scriptic atestat.

Harta cu drumul Lederata - Tivisco (apud C. Răileanu)

Învingător în războiul din 88 d.H., Domițian nu a reușit să fructifice această victorie, deoarece pierduse în luptele cu Cvazii și Marcomanii de neam germanic și astfel, în anul 89 s-a încheiat o pace de compromis, devenită necesară din cauza epuizării ambelor tabere.

Hadrian Daicoviciu, comentând această pace, arăta: «Nu e însă mai puțin adevărat că Romanii rămăneau învingătorii de la Tapae și că trupele lor se mai aflau încă pe pământul dacic (subl. ns.). Aceasta-l obliga pe Decebal să se recunoască, cel puțin formal, client al Romei, și să primească, prin intermediul solului său Diegis, diadema regală din mâinile împăratului roman. Mai mult decât atât, *el e nevoit să consimtă ca trupele imperiale din Moesia să treacă prin regatul său și chiar să cedeze lui Domițian anumite capete de pod în stânga Dunării, în Banat* (subl. ns.) și Oltenia. E adevărat că

el primește, potrivit stipulațiilor tratatului de pace, bani și meșteșugari de tot felul din imperiu, dar aceste subsidii și ajutoare se dădeau în chip obișnuit tuturor regilor clientari. Nu credem că s-ar putea nega faptul că litera tratatului era mai degrabă favorabilă Romei»¹⁰.

Considerat ca un tratat de pace nefavorabil Romanilor, cercetătorii nu au luat în considerare teritoriul cucerit de Romani prin pacea din 89 d.H. Decebal a fost nevoit să accepte ca trupele imperiale din Moesia să treacă prin regatul său spre frontul marcomanic.

Dar care să fi fost teritoriul prin care trecea drumul spre frontul marcomanic?

Presupunem că acest drum trecea prin Banat și a fost încadrat de cele trei valuri ce brăzdează Banatul de la Dunăre la Mureș (cu probabilă prelungire până la Aquincum-Buda, în Panonia). În literatura istorică, aceste valuri sunt cunoscute sub numele de «valuri romane», iar pe hărțile austriece sunt numite «Römer Schanze» = «șanțuri romane»¹¹.

Valurile romane ce brăzdează Banatul se află în localitățile:

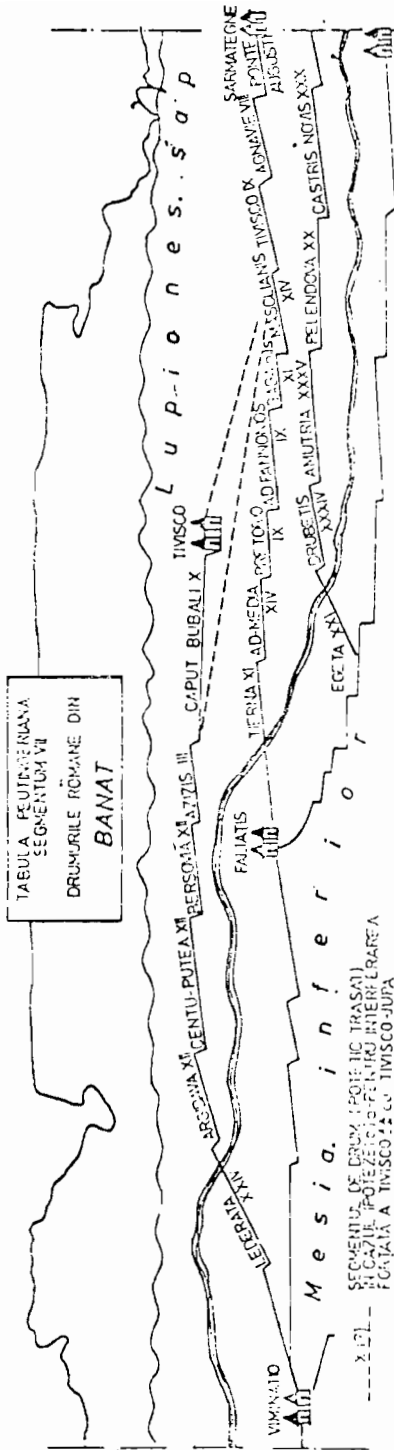
1. Din apropiere de Mureș - Bărăteaz - Carani - Plosica - în apropiere de Kubin;

2. Din apropiere de Mureș - Fibiș - Cerneteaz - Timișoara (cartierele Mehala, Iosefin, Freidorf) - Pădureni (Lighed) - Jebel - Denta - Omor (Rovinița Mare) - Moravița;

3. Din apropiere de Mureș - Bencecul de Sus - Remetea Mare - porțiuni dintre Urseni și Dragșina - Birda - Vârșeț - Kajtasovo - aproape de vărsarea Carașului în Dunăre la Palanka¹².

Cercetătorii care au studiat aceste valuri nu au reușit să le încadreze într-o perioadă exactă, iar Traian Simu aprecia că: «Tot de la construcții militare, șanțurile romane, ca mijloace de întărire și apărare, se pare că Romanii le-au împrumutat de la popoarele barbare. Aceste valuri, pe întinsele câmpii ale Banatului, se văd în mai multe locuri și este curios că scriitorii din antichitate nu prea fac mărturisiri exacte despre originea lor. Unii arheologi, ca Torma, consideră că șanțurile acestea s-au făcut pe timpul lui Augustus, ca apărare în contra Dacilor, iar mai târziu ca întărituri contra barbarilor și atunci le considerăm ca opere ale strămoșilor noștri»¹³.

Bazat pe harta de la finele secolului al XVII-lea, întocmită de celebrul umanist italian Marsigli, C. Răileanu a trasat drumul care a străbătut întreg teritoriul Banatului, începând de la Dunăre, pe direcția sud-nord și cu traseul (identificat): *Vârșeț - Moravița - Temiswar - Arat*, continuându-se, în forma unui arc, până la *Buda*, în Panonia. Acest drum, denumit *Via Jarca fossa*, marcat cu o singură linie și cu o explicație pe legendă: «agere adhuc eu tante fossae», spre a-l deosebi de «vise lapidibus», clarifică incertitudinea privind perioada construirii valurilor romane, a scopului inițial pentru care au fost construite, vechimea stăpânirii (sau infiltrării) romane în Banatul dacic. De asemenea, se clarifică și dubla funcționalitate a valurilor romane din Banat

Căminat	TABULA PEUTINGERIANA		IPOTEZA I. LEGERATA - TIVISCO - JUFA			IPOTEZA II. LEGERATA - TIVISCO - JUFA			IPOTEZA III. LEGERATA - TIVISCO - JUFA			Diferențe		
	Itinerariu antic	Distanța în p. Km	Localizare	Distanțe în p. Km	Localizare	Distanțe în p. Km	Localizare	Distanțe în p. Km	Localizare	Distanțe în p. Km	Localizare	Distanțe în p. Km	Localizare	Diferențe
0	Legerata	XXIX 35,6	0 Roma	47	46	53	6	10	17	1	0	36,5	Roma	1,0
1	Arcidava	XI 17,8	1 Verodia	23,5	23,5	+6	-	+6	-	2	0	17	Maroșia	0,8
2	Caput Putea	XI 17,8	2 Sorducul Mare	(22)	(22)	+3	+3	+3	-	3	0	17	Dela-Denta	0,8
3	Bersova	XII 17,8	3 Berzovia (Jigodin)	22	-	-	-	-	-	4	0	18	Jebel	0,2
4	Azizis	III 4,4	4 a Frlug b Ezeris c Brebu	22,5	24	+6	+6	+6	-	5	0	45	Pădureni	0,1
5	Caput Bubali	X 14,8	5 a Apodia b Pălinș c Bărbul	14,5	18,5	-	-	-	-	6	0	15,1	Tivisco	0,8
6	Tivisco	VI 108,2	6 Tivisco (Jupal)	134	148	150	14	14	14	6	0	108,2	Tivisco	0
	TOTAL													

Harta cu Tabula Peutingeriană, segmentul VII (apud C. Răileanu)

-cel puțin a unuia dintre ele -, atunci când evenimentele istorice o impun. Adică, reprezintă o funcție mixtă: de apărare și drum strategic¹⁴.

Suntem de părerea acelor cercetători care consideră aceste valuri ca romane, pe baza următoarelor argumente:

1. De-a lungul «valurilor romane» s-au descoperit materiale arheologice de factură romană la Vârșeț, Dejan și Omor (astăzi Rovinița Mare): ceramică romană, monede romane din vremea lui Domițian, iar la Omor se afla probabil un castru, «o așezare romană se întâlnește lângă actualul sat Omor, în marginea lui de nord. Pe malurile râului Bârzava s-au identificat, în 1903, zidării lucrate în cărămidă romană, care alcătuia un patruleter de 40 x 90 m. (castru ?) și dintre ruinele lor s-au scos unele fragmente de marmură»¹⁵. În același an, la Omor s-a găsit și un ban roman mic de argint, pe valul roman¹⁶.

Cărămizi cu inscripțiile Legiunii a IIII-a Flavia Felix au fost descoperite cu deosebire în Banat, presupunând staționarea unor detașamente ale legiunii încă din timpul lui Domițian, pentru a apăra drumul spre frontul marcomanic. Legiunea a IIII-a Flavia Felix, întemeiată de Vespasian, «s-a distins și a câștigat reputația în războaiele ce le-a purtat cu Domițian»¹⁷. La Jamul Mare, județul Timiș, s-a descoperit, prin 1882, în locul denumit «șanțul roman», o inscripție privitoare la Legiunea a IIII-a Flavia Felix¹⁸.

2. Pe segmentul al VII-lea al Tabulei Peutingeriene¹⁹ au fost consemnate așezările:

Lederata	mile XII
Apo fl.	XII
Centum Putea	XII
Bersovis	XII
Aizizis	III
Caput Bubali	X
Tivisco ²⁰ .	

3. Încă din anul 1848, August Treboniu Laurian localizează așezările de pe segmentul al VII-lea: «Cel dintâi mergea de-a dreptul către mieznoapte în municipiul Tiviscum, trecând peste fluviul *Apu* (Caraș), prin Arcidava (Verșeț), Prin Centum-Putea (Moravița), prin Bersovia (Bersiova), prin Aizizis /.../, și prin Caput Bubali (sau Caput Bovis, după Procopiu), de unde ajungea la Municipiul Tiviscum /.../. De la Noua Palancă către Temișioara se mai vedu astăzi două linii de valuri însoțite de fossate (șianțuri)»²¹.

După cum se constată, făcând excepție două distanțe: Aizizis - Caput Bubali, III, și Caput Bubali - Tivisco, X mile (care de fapt fac împreună XIII mile, apropiat de XII), localitățile sunt așezate la o distanță de XII mile între ele.

4. Făcând referire la acest drum, D. Tudor remarcă: «Apoi cifrele în m.p. romani, puse la îndemână în Tabula Peutingeriană, de la început apar suspecte, prin faptul că de patru ori, în mod succesiv, apare depărtarea de XII m.p., de la Lederata la Berzobis. Aceasta ar presupune situarea primelor

cinci la distanțe egale între ele, ceea ce realitățile de pe teren arată numai în parte»²².

Rezultă că așezările de pe segmentul al VII-lea, ce lega Lederata cu Tivisco, au fost situate la distanțe egale (distanța Aizitis - Tivisco, XIII mile, între care a fost plasată așezarea Caput Bubali), câte o jumătate de etapă militară (17,8 km). Cazul constituie cu adevărat o excepție pentru întreaga Tabulă Peutingeriană și logic nu poate fi explicat decât prin *construirea acestui drum de către Romani*, într-o zonă nou cucerită, probabil în urma păcii din anul 89 d.H.

Presupunem că cel puțin o parte din Banat, teritoriul dintre «valurile romane», a intrat în zona de influență a Imperiului Roman, încă din timpul lui Domițian.

5. Considerăm că nu ar fi lipsit de importanță să cităm și versurile lui Marțial, care a menționat că trupul generalului Cornelius Fuscus a fost înmormântat pe un teritoriu roman, într-o zonă nou cucerită de Domițian, la nordul Dunării:

VI, 10, 7-8 «Așa-i el, când dă diadema Dacilor care îl roagă,

Și urcă și coboară căile capitoline.

VI, 76, 1-6 «Fuscus, care a fost păzitorul unui personaj sfânt,

al zeului Marte îmbrăcat în togă,

căruia i-a fost încredințată tabăra comandantului suprem,

odihnește aici. Putem s-o spunem cu glas tare, Fortuna,

lespedea aceasta nu se mai teme de amenințările dușmanului.

Dacul a primit pe grumazul său înfrânt un mare jug,

iar umbra victorioasă stăpânește pădurea înrobită»²³.

Odată cu moartea lui Domițian, probabil în timpul bătrânului Nerva, «răsboiul s-a dus cu nu mai puțină asprime»²⁴. Decebal, profitând de schimbarea domniei, va reîntegra teritoriul cedat în anul 89 d.H., la regatul său, cauză ce va declanșa războaiele dacice ale lui Traian. Cercetătorul Eugen Cizek apreciază : «că atunci când menționează o eventuală insolenția și furor ale lui Decebal (Plin. Pan. 16, 5) face aluzie la o pretinsă agresivitate a Dacilor. Pliniu încearcă să arate că Dacii atacaseră pe Romani, când susține că în 98-99 Traian ar fi putut trece Dunărea dacă Dacii supuși n-ar fi refuzat lupta (Plin. Pan., 16, 2). Astfel se poate elucida pretextul primului război dacic, până în prezent judecat ca obscur de către specialiști. Acest pretext trebuie să fi constituit într-o mică operație locală de către un grup de Daci pe țărmul roman al Dunării, într-un oarecare 'incident de frontieră', poate un brigandaj limitat»²⁵.

Autorul menționat a încercat să stabilească pretextul războaielor care s-au declanșat din cauza unui așa zis incident de frontieră, iar noi presupunem că acest litigiu ar fi fost în nordul Dunării, în zona actualului Banat. Decebal nu s-a împacat niciodată cu teritoriul «cedat». Probabil printr-o

campanie rapidă a reușit să cucerească teritoriul pierdut, producând furia Romanilor și declanșarea războaielor dacice ale lui Traian.

Pentru Decebal, recucerirea întregului Banat era de o neînchipuită importanță strategică, pentru că prezența romană la nord de Dunăre constituia un cap de pod roman și, implicit, perspectiva pentru imperiu de a proceda oricând la atacarea și invadarea teritoriului geto-dac, prin anihilarea ca obstacol al apelor Dunării.

Integrarea în Imperiul Roman a unor teritorii din nordul Dunării, încă din preajma anului 88 d.H., și organizarea lor, presupune dezvoltarea relațiilor daco-romane, pătrunderea culturii romane și îndeosebi a limbii latine în întreaga zonă din vestul Daciei.

NOTE

1. Iordanes, *Getica*, XIII, 77.
2. Dio Cassius, *Istoria Romană*, LXVII, 6, 5, în «Izvoare privind Istoria României», vol. I, București, 1964, p. 683.
3. Dio Cassius, *op.cit.*
4. George Vaida, Ionel Cionchin, *Originea numelui Voicu*, în «Noi Tracii», an. XV, nr. 145, decembrie 1986, p. 5.
5. Paulus Orosius, *Adversus Paganos*, VII, 10, 4.
6. Iuvenal, *Satire în cinci cărți*, IV, 111-112, în «Izvoare privind Istoria României», I, pp. 504-505.
7. *Istoria militară a poporului român*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIV-lea*, Editura Militară, București, 1984, pp. 148-149.
8. Dio Cassius, *op.cit.*, LXVII, 10, 2 în «Izvoare...», pp.686-687.
9. I.I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, ed. II-a, Editura Științifică, București, 1967, pp. 129 și 136.
10. Hadrian Daicovicu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 283.
11. «Încep la Neudorf și Frumușeni, străbătând Banatul aproape pe la mijloc și ajungând până la Dunăre - unul la Kubin, celălalt la Kajtasovo - sunt demne de luat în seamă. Cei mai mulți le consideră drept operă a Romanilor. Vestigiile existente, putând fi recunoscute ici-colo destul de bine, dovedesc că nu ar fi vorba de o demarcație de frontieră dintre Pannonia și Dacia de odinioară, ci mai mult de un aliniament folosit de Romani împotriva invaziilor dușamen» (Johan Jakob Ehrler, *Banatul de la origini până acum, 1774*, Editura Facla, Timișoara, 1982, p. 123).
12. Traian Simu, *Drumuri și cetăți romane din Banat, 1924*, p. 21; Adam Cucu, *Harta istorică a Banatului de azi. Dacia Ripensis din trecut*, 1928; Idem, *Valuri romane*, în «Analele Banatului», 7, II, nr. 2, pp. 41-44; Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Editura Facla, Timișoara, 1984, pp. 223-224.
13. T. Simu, *op.cit.*, p. 21.
14. C. Răileanu, *Tabula Peutingeriană și Tivisco Timișoara*, în «Revista de istorie», tom 30, nr. 12, 1977, p. 2247.
15. Dumitru Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, Editura Științifică, București, 1968, p. 54.
16. Bodog Milleker, *Délmagyarország régiséglelei a honfoglalás elti időkből*, vol. III, 1906, p. 234.
17. T. Simu, *op.cit.*, p. 60.
18. B. Milleker, *op.cit.*, III, p. 266.
19. Harta lui Peutinger, în «Izvoare...», I, pp. 738-739.
20. Pe Tabula Peutingeriană sunt desemnate două așezări cu numele *Tivisco*, primul, oraș mare cu două turnuri, pe drumul ce pornea de la Lederata, iar cel de al doilea pe drumul ce pornea de la

Dierna. Unii cercetători greșit au interpretat că cele două așezări consemnate ar fi una singură, încercându-se și trasarea unui drum care ar fi pornit de la Lederata și ar fi ajuns la Jupa (Tibiscum).

21. August Treboniu Laurean, *Temisiana sau Scurtă Istorie a Banatului Temisianu*, București, 1848, p. 4.

22. D. Tudor, *op.cit.*, pp. 47-48.

23. Marțial, *Epigrame*, VI, 10, 7-8 și VI, 76, 1-6, în «Izvoare...», I, pp. 436-437.

24. J.J. Ehrler, *op.cit.*, p. 24.

25. Eugen Cizek, *Cucerirea Daciei în scrierile lui Pliniu cel Tânăr*, în «2050 de ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent și centralizat la Geto-Dacilor», Universitatea din București, Facultatea de Istorie-Filosofie, București, 1980, p. 111.

General de origine tracă - învingătorul Regelui Attila

Prof. dr. Anton MOISIN

«Subitae procellae» («furtună neașteptată») - iată cum caracterizează Ammianus Marcellinus teribila năvală a Hunilor în Europa¹. Hunii erau de neam türk (turanic) și sunt amintiți cert la sfârșitul secolului al III-lea î.e.n. la granița de nord a Chinei, pe care o amenințau, fiind aflați sub conducerea lui Mao-Dun. Înfrânți de împărații dinastiei chineze Han la finele secolului I e.n., Hunii se refugiază spre apus, oprindu-se în Turkestan. Loviți, se pare, de o secetă prelungită pe la mijlocul secolului al IV-lea e.n. și nefiind în măsură să se măsoare cu Imperiul Persan, pentru a răzbate spre sud, Hunii iau decizia de a continua drumul către apus, trecând în anul 375 e.n. fluviul Don. În 376 e.n. erau deja la Nistru, zdrobindu-i pe Ostrogoți; regele acestora, Ermanarich, în vârstă de o sută zece ani moare împreună cu regatul său. Puterea Vizigoților se risipește și ea în fața Hunilor, care îi mai supun pe Alani, Carpi, Gepizi și pe romanicii din spațiul carpato-dunărean. Totuși, centrul puterii lor a fost în stepele nord-pontice, probabil până spre anul 420 e.n., după care s-au mutat în câmpia Tisei și a Dunării. Aici se impune și Attila la conducere, după moartea conducătorului Rus în 434 e.n. Între 434-445 e.n. Attila conduce organizația hunică împreună cu fratele său Bleda. În anul 445 e.n. Bleda e ucis de Attila, care conduce ca un rege între anii 445-453 e.n. Forța Hunilor consta în mobilitatea lor fenomenală, care n-a mai fost egalată probabil decât de Mongoli, adăugându-se evident capacitatea lor de luptă. Este suficient să amintim «arcul hunic» alcătuit din plăci de os, care era reflex, luând prin destindere forma contrară celei de la încordare, proiectând puternic o săgeată de fier cu trei muchii. Hunii au amenințat și răsăritul și apusul Europei. Imperiul Roman de Răsărit a suferit atacuri pentru pradă în mod repetat.

În fața primejdiei hunice, Imperiul Roman de Răsărit și-a încordat forțele, strângând o mare armată. Comandant a fost numit generalul Aetius. Bătălia dintre Attila și Aetius s-a dat în anul 451 e.n. la Câmpiile Catalaunice (lângă orașul Troyes din Franța). Hunii au fost înfrânți. Drumul lor spre Apus era definitiv barat. A fost

«primul gong» al sfârșitului acestei cumplite puteri barbare. «Al doilea gong» a răsunat în anul 453 e.n., când Attila a murit, iar între fiii săi a început un conflict pentru putere. În anul 454 e.n. a răsunat «al treilea gong» prin înfrângerea suferită de cei ce mai supraviețuiseră dintre Huni, în bătălia de la Nedao (în Pannonia) din partea unei alianțe a Gepizilor, condusă de regele Ardarich, răsculat contra dominației hunice. Organizația hunică s-a spulberat. În numai trei ani neamul care semănase groaza în întreaga Europă dispărea pentru totdeauna din istorie. Începutul sfârșitului a fost însă la Câmpiile Catalaunice, iar conducătorul armatelor romane a fost un trac, pe nume Aetius.

Cine era Aetius? Un Trac romanizat din Durostorum (Siliștriu). Istoricii Gh. Ștefan și I. Barnea notează: «Este de reținut, totuși, că romanitatea de la Dunărea de jos mai avea rezerve de energie, surprinzătoare, dacă ținem seama de împrejurări. Din rândurile acestei romanități tracice se recrutează numeroase cadre militare, între care unul din marii comandanți de oști ai timpului, vestitul general Aetius, fiul lui Gaudentius din Durostorum. El servise ca ostatec mai întâi la Vizigoții lui Alaric, apoi la Huni. Ajuns comandant al oștilor din Occident, Imperiul îi datorește înfrângerea Hunilor de la Mauriacus - Câmpiile Catalaunice»³. Desigur că «stagiul» de ostatec la Huni îi fusese de folos mai târziu, el fiind în măsură să cunoască bine tactica și metodele de luptă ale Hunilor. Ca statut social, Aetius era un aristocrat, mai precis unul dintre membrii păturii în constituire a feudalilor militari, fiind «un exemplu clasic de mare proprietar de pământ și de coloni, întreținând cete militare proprii...»⁴.

Localitatea sa natală, Durostorum, a făcut parte din Dobrogea romană, fiind sediul Legiunii XI Claudia. Dioclețian a ridicat aici un castel și a venit personal la Durostorum, localitatea numărându-se printre acelea în care a semnat decrete, dar și printre acelea care au dat martiri creștini în persecuția lui Dioclețian din 303-304. Ultimul martir din Dobrogea, Emilian, fiu de prefect, omorât în anul 362, în persecuția pornită de Iulian Apostatul, a fost tot din Durostorum. La 25 septembrie 367, împăratul Valens a venit personal la Durostorum, în cursul unei campanii contra Goților⁵. Durostorum se afla exact în punctul de unde pornea granița de sud a Dobrogei din epoca romană, dinspre Dunăre, celălalt punct fiind puțin mai la sud de Callatis pe țărmul Mării Negre. El a devenit reședință episcopală⁶. Prin anul 600 era amintit aici episcopul Dulcissimus⁷.

Iată deci că dintr-o cetate cu tradiție romanică și creștină de la granița Dobrogei s-a ridicat un comandant de origine tracică, romanizat, care a dus la izbândă Imperiul Roman de Apus împotriva puterii Hunilor, făcând posibilă eliminarea acestui neam - incapabil să se integreze în civilizație - din istoria Europei.

NOTE BIBLIOGRAFICE:

1) Ammianus Marcelinus, 31, 3, 2 (în *Istoria României*, Editura Academiei, București, 1960, p. 694).

2) *Istoria României*, ed. cit., pp. 695-696, 700-702, 704, 706.

3) *Ibid.*, p. 596.

4) *Ibid.*, p. 608.

5) *Ibid.*, p. 485, 586, 589.

6) Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 36.

7) *Istoria României*, ed. cit., p. 611.

ORIGINEA CUVÂNTULUI «LER» ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I. IONESCU

Un cuvânt cu etimologia discutată în limba română este *ler*, despre care s-au formulat variate ipoteze, angajând mai mult domeniul imaginației decât al documentării lingvistice. Amintim că Miron Cistin, Gaster și Cihac credeau că *ler* provine din slavul *lel* (= zeul Cupidon). Dimitrie Cantemir, Petru Maior, Gh. Șincai, G. Săulescu, At. Marienescu, G. Missail, Gr. Tocilescu și A.D. Xenopol deduceau cuvântul *ler* din Aurelian, iar I.G. Sbiera considera că *ler* reprezintă pe *Lar* al saturnaliilor romane de la 23 decembrie. Ar. Densușianu deriva pe *ler* din latinul *liber*, Jupiter Liber = Jupiter dăruitorul, iar B.P. Hasdeu din *Lar Dominus*: «să fie Aurelianus sau mai curând Valerianus?, să fie el slavicul *Lel* = *Cupidon* (Cihac) ori și altceva?»¹

Gr. Crețu îl deriva din *leră-ne, Doamne, de maru*, care ar reproduce sfârșitul din Tatăl nostru latinesc: *libera nos (Domine) de malo*. El. N. Voronca presupunea că *ler* reprezintă pe *larii*, patronii Romei².

În 1901, preotul profesor bucovinean Dimitrie Dan reia problema originii cuvântului *ler* în limba română și publică considerațiile sale³, susținând că provine din invocația cultică de origine ebraică *Halleluia* (*Domine*) (= lăudați pe Domnul), trecut în limba latină: *Alleluia*, iar în slavă: *Alilughii*. De aici, pe cale literară, prin mijlocirea cărților slave bisericești, în limba română avem: *Alliluia*.

În 1920, acad. Al. Rosetti a reluat ipoteza formulată de D. Dan și a justificat-o lingvistic ca cea mai îndreptățită, arătând că *ler* în limba română derivă din forma latină: *alleluia*, cu rotacismul lui «l» intervocalic, fenomen lingvistic petrecut în epoca daco-romană (sec. II-VI, VII n.n.). În limba română cuvântul este păstrat sub două forme: *aler* și *ler*, cum a fost consemnat și de Dimitrie Cantemir: *Ler, Aler, Domnul*⁴, forma *ler* fiind prescurtarea formei *aler* prin afereza lui *a* inițial neaccentuat, care ne vorbește despre originea latină în limba română a cuvântului și despre vechimea creștinismului românesc. Deci, din latinul *alleluia*, din epoca daco-romană, avem *aleruia*, prescurtat *leruia, lerui, ler* cuvânt folosit în colindele românești, întâlnit și în onomastică: *Leru, Lerescu*, în toponimie: *Lerești* (comună în județul Argeș), iar de comuna respectivă este legat și un joc de brâu: *lerească*.

Cum a arătat acad. Al. Rosetti, cuvântul *alleluia* este întrebuințat în cântecele religioase slave în mod identic ca și în colindele românești, în care îl întâlnim pe *ler*, dar, fapt important, pe *alleluia* îl întâlnim și în Franța, cu aceeași întrebuințare, în Ile, Vilaine, Normandia, Gasconia și în Bretania, și aceste constatări «fac legătura între *alleluia* și *ler*». «Trebuie admis - subliniază acad. Al. Rosetti - că, pe teritoriile diferite, autorii colindelor religioase au lucrat la fel, introducând pe *alleluia* în producțiile lor. Faptul este explicabil, dat fiind conținutul religios al colindelor și întrebuințarea acestui cuvânt în psalmi și în cântece de înmormântare (prohod). Cu timpul, cuvântul *ler*, ajungând neînțeles de popor, a fost personificat și, de la *Ler Doamne* s-a ajuns la *Ler împărat*.

Etimologia cuvântului *ler*, formulată de D. Dan și Al. Rosetti este considerată cea mai justificată lingvistic până acum, și ea a fost însușită și în Dicționarul Limbii Române și în Dicționarul Explicativ al limbii române⁶: «Cuvânt care apare cu refren în colinde, cărora le dă un anumit colorit eufonic (var. *léroi, léroloi, léruî, léruîui*, interjecție). Probabil lat. (Ha)llelu(iah Domine)». C. Rupa contestă această documentare etimologică și afirmă că este greșită⁷. Autorul respectiv propune o altă explicație, care ne trimite la lumea Celților și a influenței lor asupra Geto-Dacilor, și pune cuvântul în legătură cu *Lair - Llyr* în alte ortografii -, zeul mării și al furtunii, protectorul navigației la Celți. Străvechiul *lair* în saga celtică - afirmă autorul - «devenit prin adăugarea unei dentale protetice *laird*, semnifica domn, stăpân și, nu la urmă, 'stăpân suprem, zeu'. În concluzie, autorul spune că refrenul colindelor noastre, *lerui ler* se traducea, foarte probabil, prin «Dumne)zeule Doamne», «Doamne, Doamne» etc., fiind o invocație căreia superstratul latin i-a subliniat sensul cu anafora «Doamne», rezultând *lerui ler Doamne*. «În acest context, afirmă autorul, explicația lui Dumitru Dan⁸, preluată și de dicționare, este greșită. *Ler* nu provine din canonicul (Ha)llelu(iah Domine), ci invers, locuția creștină s-a suprapus pe o invocație balcanică precreștină: *Hailerui Doamne, Hoja lero dolerije*.

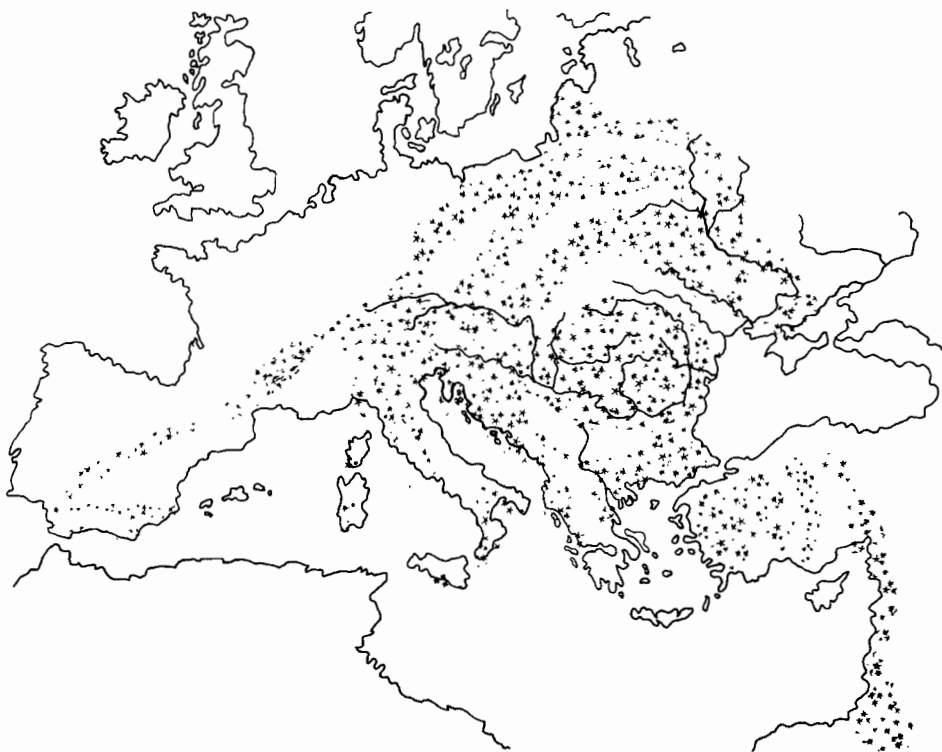
Se poate justifica o asemenea ipoteză, în numele căreia se contestă punctul de vedere oficial admis în lingvistica românească despre originea etimologică a cuvântului *ler*? Mai, întâi, coincidențele lexicale nu justifică etimologii înrudite. Dicționarul Limbii române al Academiei, p. 163, reține un ungurism-germanism, *ler*, în Transilvania, cu sensul de «frigătoare, cuptorul de la mașina de gătit», care nu are, chipurile, nici-o legătură cu cuvântul românesc *ler*, fiind o simplă coincidență, după cum o coincidență este și între românescul *ler* și personajul lui Shakespeare, Regele *Lear*, adus în discuție de C. Rupa, ca și cu personajul mitic celtic *Lair - Llyr*. Nu se poate infirma cu această ipoteză fictivă documentarea lingvistică adusă de Dimitrie Dan și acad. Al. Rosetti, că în limba română cuvântul *ler* este origine cultic-religioasă, provenit din ebraicul *Halleluiah*, ajuns în limba română prin filiera latină din perioada daco-romană (sec. II-VI, VII); în colinde sau corinde, prin rotacizarea lui l, ne-a dat pe *aleruia, aler*, iar prin afereza lui a inițial (fenomen caracteristic pentru română), a ajuns *leruia, lerui, ler*. Prin afereza lui a inițial neaccentuat amintim, ca justificare, și alte cuvinte de origine latină în limba română, din epoca daco-romană: *rîie - aranea, toamnă - autumnus, bobotează, apă-botează etc.*

NOTE

1. *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom I, București, 1886, p. 826.
2. Al. Rosetti, *Eolindele religioase la Români*, București, 1920, pp. 24-25.
3. Rev. «Noua Revistă Română», vol. III, nr. 26, pp. 85-91.
4. Dimitrie Cantemir, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, tom I, Iași, 1835, p. 292.
5. Al. Rosetti, *op.cit.*, p. 27.
6. *Dicționarul Limbii Române*, tom II, partea II, fasc. III, București, 1948, p. 163; *Dicționar Explicativ al Limbii Române*, București, 1975, p. 496.
7. C. Rupa, *Shakespeare și folclorul românesc*, în «Noi Tracii», an XIX (1990), nr. 183, pp. 8-12.
8. Dumitru Dan, *Hailerui Doamne*, în «Noua revistă română», III, nr. 26, pp. 85-91.
9. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1986, p. 347.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Dr. Antonie Plămădeală, <i>Gherman din Dacia Pontică, un străromân ignorat</i>	1
Prof. Ionel Cionchin, <i>Aspecte ale luptelor dintre Geto-Daci și Romani</i>	10
Prof.dr. Anton Moisin, <i>General de origine tracă, învingătorul Regelui Attila</i>	20
I. Ionescu, <i>Originea cuvântului «ler» în limba română</i>	22